

УДК 336.225.67

Юревич Л. М.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, податкової і бюджетної політики Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ПОДАТКОВІ РИЗИКИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено оцінку джерел і видів податкових ризиків в Україні та їх взаємозв'язок.

Ключові слова: податок, ризик, джерело.

В статье произведено оценку источников и видов налоговых рисков в Украине и их взаимосвязь.

Ключевые слова: налог, риск, источник.

The estimation of the sources, types and interconnection of tax risks in Ukraine is made in the article.

Key words: tax, risk, source.

Постановка проблеми. В сучасних умовах однією з актуальних проблем є виявлення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які породжують ризик у сфері оподаткування, встановити взаємозв'язок між джерелами та видами податкових ризиків, оцінити конкретні види податкових ризиків із фінсово-економічних, політичних, соціальних та етичних позицій. Для якісного аналізу ризиків у сфері оподаткування необхідно класифікувати джерела їх виникнення та види ризиків, які спричиняє те чи інше джерело.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему податкових ризиків, аналіз причин та чинників, що призводять до бюджетних втрат досліджували у своїх роботах (О. Ю. Безгубенко, П. Т. Гега, В. І. Грушко, А. Є. Гутник, А. М. Жеребних, О. М. Десятнюк) та ін. Праці зазначених науковців є фундаментом для дослідження причин і джерел податкових ризиків.

Мета і завдання дослідження. Поглибити напрацювання науковців у галузі податкової ризикології, розвинути теоретичні засади податкового ризик-менеджменту шляхом урахування кола причин, що генерують ризики у сфері оподаткування, систематизувати їх, відокремити окремі види ризиків, встановити їх взаємозв'язок.

Виклад основного матеріалу. Визначальною є група чинників психологічного характеру. Завжди об'єктивно існує опір фіску і праг-

нення з боку платника обійти податки. Це пов'язано, зокрема, із власним людині матеріальним інстинктом, який реалізується через корисливий інтерес у процесі розподілу створеного продукту. Крім того, платник є безпосереднім учасником виробничого процесу і прагне отримати те, що заробив. Матеріальний інстинкт підсилюється наявністю елемента супротиву примусові у процесі оподаткування. Навіть якщо зовні суб'єкт здається покірним і законослухняним, зокрема у питаннях сплати податків, підсвідомо він намагається протистояти примусові. Щоб зменшити цей чинник ризику, в державі вживаються заходи із суспільного виховання у платників податків почуття громадського обов'язку щодо сплати податків. Це питання набуває особливої актуальності в Україні, де характерними є низька податкова культура і свідомість платників податків. І найкращих успіхів у цьому можна досягти лише тоді, коли платники бачитимуть, що сплачені ними кошти ефективно використовуються і повертаються членам суспільства у вигляді матеріальних і нематеріальних благ. На відміну від психологічних, інші чинники можуть мати тимчасовий характер.

Дія одного або сукупності чинників призводить до виникнення певних видів податкових ризиків (рисунк 1).

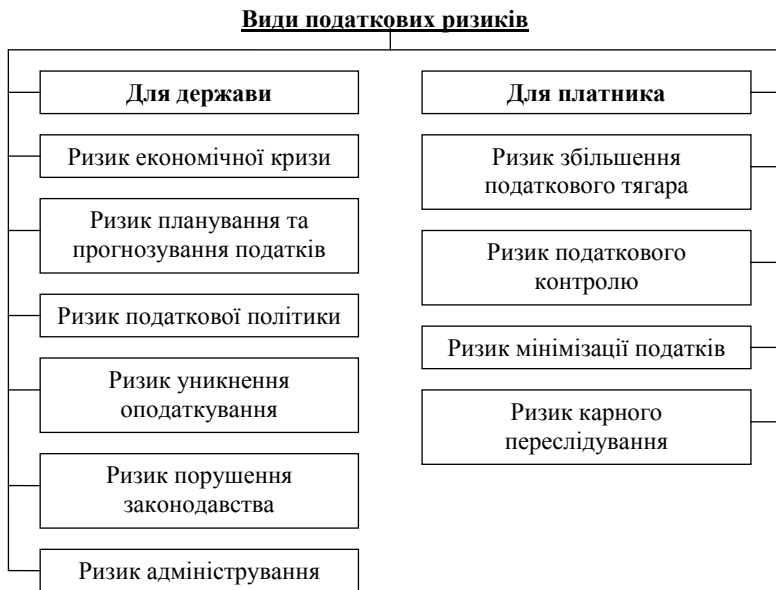

Рис. 1. Види податкових ризиків

Ризик прогнозування та планування податкових надходжень виникає з недосконалою цією процесу. Насамперед від помилок прогнозування та планування податків може постраждати державний бюджет. Так, якщо план податкових надходжень буде завищений і нереальний, то можуть виникнути труднощі з виконанням бюджету і мобілізацією необхідних для покриття запланованих видатків коштів. Та негативні наслідки цього процесу можуть торкнутися також і платників, оскільки може бути посилено податковий контроль.

Ризик уникнення оподаткування зумовлено насамперед фіскальною психологією платника. Його підсилюють причини нормативно-правового характеру. Платник намагається використовувати недосконалість законодавства, подвійне (неоднозначне) тлумачення тих чи інших положень на свою користь. Цей ризик процвітає в умовах великої кількості податкових пільг, коли платники намагаються штучно обґрунтувати підстави для їх застосування.

Причини нормативно-правового характеру призводять також до ризику порушення податкового законодавства. Ця група чинників спричиняє можливість втрат як у держави, так і у платників. Наприклад, неправильне тлумачення платником тих чи тих положень нормативно-правових актів може призвести до несвідомого порушення податкового законодавства, а отже, до втрат через сплату донарахованих у результаті перевірок обсягів податків, фінансових санкцій та адміністративних штрафів.

Недоліки організаційно-правового характеру спричиняють ризик адміністрування. Недостатній рівень обліково-аналітичної роботи, недосконала організація контрольної діяльності, низька кваліфікація податківців зменшують ефективність управління податковим боргом, результативність податкового контролю. У результаті суми податкового боргу списуються, багато порушень залишаються невиявленими. Отже, зростає ризик бюджетних втрат. Зрозуміло, що наявність цієї групи чинників певною мірою вигідна платнику, оскільки це знижує ризик втрат, пов'язаних із податковим контролем.

Великі інвестори в розвинених країнах мають цілі пакети інвестиційних програм, кожна із яких перебуває на певній стадії реалізації. Керування диверсифікованими інвестиціями приводить до формулювання досить складних на сьогодні завдань податкового планування – як врахувати майбутні податкові зміни, що впливають на низку інвестиційних проектів, щоб збільшити інтегрований показник вартості таких проектів. З огляду на податкові ризики, найбільшу небезпеку становить істотне збільшення ставок податків, що діють, і введення нових податків. Водночас оптимізація оподаткування не завжди пов'язана з ризиком посилення податкового тиску. Платники намага-

ються мінімізувати податки і уникати оподаткування з метою зниження податкового тиску, який склався в умовах чинного законодавства.

Витрати, пов'язані з оптимізацією оподаткування, можуть мати різний характер. За умови здійснення законної мінімізації – це витрати на податкові консультації і власне на організацію податкових схем, урахування податкових пільг, на участь посередників, відкриття офшорних зон тощо. За умови протиправної мінімізації – витрати спрямовуються на фірми-одноденки (ліхтарі), організацію протиправних схем, зокрема отримання готівки за фіктивними угодами, хабар тощо. Ризик податкового контролю виникає у зв'язку з можливими втратами через стягнення фінансових штрафів та адміністративних санкцій, передбачених за правопорушення податкового законодавства. У законослухняного платника податків ризики податкового контролю досить невеликі і швидше зводяться до можливості появи і виявлення податковими органами випадкових помилок податкового обліку. У платника податків, що розпочинає активні дії щодо мінімізації податків, ці ризики істотно зростають, оскільки в своєму прагненні зменшити податковий тягар платник може вийти за межі дозволеного. Отже, вживання заходів щодо зменшення ризику податкового тягара може призвести до зростання ризику податкового контролю. У результаті загальні ризики мінімізації податків можна оцінити як сукупність можливих прямих збитків платника податків від податкового контролю, включаючи стягнення недоїмок і штрафів, а також можливі майбутні витрати на врегулювання негативної ситуації. У цьому разі оцінюються ризики звичайного податкового контролю, тобто контролю з боку територіальних податкових органів у межах їхньої звичайної діяльності.

Ризики карного переслідування. Істотні фінансові втрати можуть виникнути у платників податків і в межах карного переслідування за здійснення правопорушень, передбачених статтями Кримінального кодексу України. Карне переслідування автоматично означає витрати на кваліфікований супровід. Навіть якщо справу буде вирішено на користь платника, можуть бути значними негативні наслідки, зокрема це призводить до зниження іміджу підприємства та пов'язаних із цим негараздів. Ці ризики прямо стосуються не лише платників, що ухиляються від сплати податків, а й цілком законослухняних підприємств – платників податків з великими фінансовими показниками.

Майже усі види розглянутих податкових ризиків є актуальними для України. Так, на нашу думку, загрозою втрат надходжень до бюджету може бути ризик податкової політики. Як відомо, основним напрямом податкової реформи, яка нині розробляється в Україні, є істотне зниження податкового тиску. Але це може не призвести до розширення

бази оподаткування за рахунок легалізації тіншових оборотів. Ми погоджуємося з думкою економістів, які вважають, що насправді немає жодних гарантій, що підприємці, відпрацювавши схеми ухилення від оподаткування, побажають вийти з “тіні” й сплачувати податки за зниженими ставками. Отже, увагу, насамперед, слід приділити розробці ризиків уникнення оподаткування, порушення законодавства та адміністрування податків.

Висновки. Насамкінець варто зазначити, що наведена класифікація показує лише основні напрями пошуку різноманітних податкових ризиків, кожний з яких може стати окремим питанням для дослідження. Важливою є проблема щодо оцінювання рейтингу значущості операційних ризиків у сфері оподаткування. Актуальним є також питання щодо сутності категорії “міра ризику” у сфері податкових відносин. Потребує подальшого дослідження проблема типологізації підходів до вимірювання податкових ризиків. Тут можна видокремити кілька концептуальних підходів, зокрема:

- вимірювання податкових ризиків як збитків у несприятливих ситуаціях;
- вимірювання на основі варіативності;
- вимірювання на основі сподіваної корисності;
- вимірювання на підґрунті показників чутливості щодо різних суб’єктів економічних відносин та їх ставлення до ризику.

Література:

1. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія і практика: Монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с.
2. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні і причини, наслідки, менеджмент : монографія / Тимченко О. М. – К. : КНЕУ, 2009. – 228 с.
3. Десятнюк О. М. Концептуальні основи теорії ризиків у сфері оподаткування // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 107-115.
4. Гранатуров В. М., Ясенова І. Б. Податковий ризик держави : визначення та класифікація // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 86-95.
5. Тимченко О. М., Сибірянська Ю. В. Прогнозування податкового боргу на основі абсолютної та відносної оцінки податкових ризиків // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 34-43.